

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

НАЧАЛО НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА КОНСПИРАЦИЯ. ПОЛСКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ „СВОБОДА, РАВЕНСТВО, НЕЗАВИСИМОСТ“

Мачей Жучковски

Институт за национална памет (Полша)

Резюме. Статията представя създаването и първите месеци от функционирането на конспиративната Полска социалистическа партия (ПСП), която в периода 1939 – 1944 г. действа под кодовото название „Свобода, равенство, независимост“. Представени са и предвоенната подготовка на ПСП, начинът, по който се стига до създаването на Полската социалистическа партия „Свобода, равенство, независимост“ (ПСП – СРН) в началото на октомври 1939 г., както и принципите, върху които се опира нейната организация. Анализирано е началото на конспиративната дейност на ПСП – СРН и мястото на партията във формиращата се структура на Полската нелегална държава.

Ключови думи: Полска социалистическа партия „Свобода, равенство, независимост“; Полска нелегална държава; немска окупация

Начало на социалистическа конспирация на ПСП – СРН

Една от главните трудности при проучвания, свързани с Полската нелегална държава, е малкият брой запазени източници. Общовалиден е принципът, че колкото по-ранен период на конспирацията засяга проучването, толкова по-малко са достъпните материали. Това се отнася и за изследването на една от четирите най-важни конспиративни политически групировки на Полската нелегална държава – Полската социалистическа партия, действаща по време на окупацията под кодовото название „Свобода, равенство, независимост“⁽¹⁾.

ПСП в навечерието на войната

През втората половина на тридесетте години на XX в. ПСП, наброяваща около 35 000 членове, е третата по големина опозиционна сила в Полша. Големото ѝ значение обаче се определя не от броя на плащащите членски внос, а от силата на организациите, върху които партията оказва влияние и които, от своя страна, наброяват около 500 000 души²⁾. Същевременно в партията има

силно вътрешно разделение по отношение на връзките с комунистическото движение. Докато по-голямата част от ръководството на партията, начело с генералния секретар Кажимеж Пужак³⁾, е категорично против каквото и да било сътрудничество с комунистите, то част от дейците от по-младото поколение са привърженици на тази идея. След германската агресия срещу Полша през септември 1939 г. това вътрешно разделение оказва влияние и върху пре-структурирането на социалистическото движение.

От края на 1934 г. ръководството на ПСП предприема действия, чиято цел е да направят възможно функционирането на партията в условията на война, чието избухване изглежда все по-правдоподобно. Това е свързано с промяната в политическата ситуация в Европа, след като властта в Германия преминава в ръцете на Адолф Хитлер. Схемата за конспиративно функциониране на партията е разработена от четиричленна комисия, в състава на която влиза и споменатият вече генерален секретар на ПСП, чийто опит в конспирацията води началото си още от революцията на полските земи през 1905 г. ПСП се включва и в серия както официални, така и тайни действия, свързани с увеличаване на отбранителните сили на Полша.

ПСП през септември 1939 г.⁴⁾

Вероятно на 6 септември на срещата с командващия отбраната на Варшава ген. Валериан Чума представителите на централното ръководство на ПСП Томаш Арчишевски⁵⁾ и Зигмунт Заремба⁶⁾ предлагат да бъде създадена доброволна работническа формация. Първоначално, поради съпротива от страна на командващия щаба за отбрана на Варшава полк. Тадеуш Томашевски, се взема решение да бъдат вербувани само шест сапъорски роти, които да се използват за помощна дейност. Само след няколко дни обаче, с оглед на високия боен дух на доброволците в Работническите батальони за отбрана на Варшава, започват да ги изпращат като попълнения на подразделенията, които пряко воюват с германците. Самият полк. Томашевски оценява участието им в отбраната на столицата по следния начин: „Командирите на частите [...] използваха незаменимите услуги на тези бойни единици [sic! – М.Ж.], изпращайки ги най-вече да патрулират. [...] Независимо от бойните услуги – ПСП доставя доброволци във всяко пожелано количество и на всеки призив на цивилния комисар и винаги в излишък [...]. Ако пиша за ПСП, то е затова, че ПСП изпреварваше останалите с бойните си организации, с хората с боен дух, с бойната традиция и големия си опит в ръководене на масите“⁷⁾. Освен с организирането и ръководенето на доброволци през септември 1939 г. ПСП се ангажира широко и с дейност за подпомагане на цивилното население, а Мечислав Неджалковски⁸⁾ заедно с кмета на Варшава Стефан Стажински се превръща в един от символите на отбраняващия се град.

Логично следствие от предвоенната подготовка и участието в отбраната на Варшава през септември 1939 г. е позивът, разлепен по столичните сгради на 27 септември и подписан с краткото „ПСП“. Най-важният фрагмент от него гласи: „Уведомяваме всички членове и симпатизанти, че със заповед на ген. Юлиуш Румел са разпуснати всички политически организации и сродните им сдружения, във връзка с което дейността на организацията ПСП във Варшава (...) е прекратена от днешна дата“⁽⁹⁾. Това е краят на официалната дейност на ПСП и началото на подготовката за конспиративни действия.

Ролята на Мечислав Неджалковски

През нощта на 26 срещу 27 септември 1939 г. в подземията на сградата на Общата спестовна каса във Варшава ген. Михал Токажевски-Карашевич основава Службата за победа на Полша, която дава началото на Полската държава в нелегалност. От самото начало съществена роля в Службата за победа на Полша играе споменатият вече М. Неджалковски. Още преди „формалното“ създаване на организацията той участва в среща, на която са приети нейните организационни принципи, по-късно става член на Централния политически съвет на Службата за победа на Полша, а след арестуването на Стефан Стажински – гражданен комисар. Любопитното в случая е, че според свидетелствата на Тадеуш Щурм де Щрем решението на Неджалковски да се включи в организираната от ген. Токажевски-Карашевич конспиративна структура, е негова лична инициатива, противоречаща на плановете на ръководството на ПСП – СРН, което възнамерява да изпрати Неджалковски в Западна Европа, за да работи в Социалистическия интернационал, в чието ръководство участва.

Създаване на ПСП – СРН

Въпреки няколкогодишната подготовка ходът на военните действия и бързият успех на Вермахта изненадват ръководството на ПСП, което очаква дългогодишен конфликт по модела на Първата световна война. Събитието, което става повод партийните власти да започнат подготовка за преминаване към конспиративна дейност, е агресията на СССР срещу полските територии на 17 септември 1939 г. Както пише Заремба: „Веднага след удара на Съветския съюз срещу Полша си дадохме сметка, че бедствието е неизбежно, започнахме подготовка за бъдещата ни конспиративна акция. Около 20 септември, когато уточнихме плана за бъдещата конспиративна акция, ние – няколко наши другари и представители на харцерите, проведохме със Стефан Стажински съвещание по въпроса как да организираме изработването на фалшиви документи, как да затрудним германците да използват регистрите на населението, как да подсигурием останалите елементи, необходими ни за бъдещата конспиративна дейност“⁽¹⁰⁾. В резултат на тези разговори Тадеуш Щурм де Щрем получава от кмета Стажински няколкостотин оригинални бланки на документи,

а от градската картотека са заличени данните на редица дейци на ПСП, за да не могат германците да ги открият¹¹⁾.

За по-нататъшния ход на събитията решаваща се оказва позицията на Пужак. Според Щурм де Щрем, който разговаря с тях вероятно в деня на подписването на капитулацията на Варшава – 28 септември, той му казва, че: „(...) партията няма да започне политическата си дейност, преди да се ориентира какви са методите на работа на германската полиция, защото само тогава ще могат да се изберат подходящите форми (...) на дейност срещу тези методи“¹²⁾. Дотогава всички отдели от предвоенната организация на ПСП трябва да бъдат привидно ликвидирани, а всички контакти в организацията както между членовете на партията, така и между нейните лидери и лидерите на други организации, трябва да се осъществяват само ако са крайно необходими и при спазване на изключителна предпазливост.

Най-вероятно на 1 октомври 1939 г. в стеснен състав от трима души – Неджалковски, Пужак, Заремба, се провежда първото нелегално заседание на Централния изпълнителен комитет на ПСП. Освен членовете на главното ръководство на партията в него най-вероятно участват и Болеслав Дратва и Юзеф Дженгелевски – приближени на генералния секретар дейци на варшавските структури на партията, а също и отговарящият за специалните задачи Тадеуш Щурм де Щрем. Най-важното решение на Централния изпълнителен комитет на ПСП е приемането на горепосочения „розов позив“ и разпространяването му на територията на цяла Полша¹³⁾. Прието е и предложението на ген. Токажевски-Карашевич да бъде създадено политическо представителство на създаващата се нелегална организация, като Щурм де Щрем е назначен да отговаря за контактите със Службата за победа на Полша. Разпределена е и подялбата на ролите в самия Централен изпълнителен комитет. Както вече бе посочено, Неджалковски трябва да бъде прехвърлен на Запад, а задачата на Пужак и Заремба е да извършат реорганизация на партията, която да съответства на новите условия на нелегалност¹⁴⁾. Приема се всички останали решения да бъдат отложени с две седмици, за да може през това време да се ориентират какви са намеренията на окупатора.

Планираната среща се провежда на 16 октомври 1939 г. в жилището на Дратва. По искане на Пужак на тази среща е прието кодовото име на организацията да бъде „СРН“. Създаването и значението на криптонима са описани в спомените на Заремба: „Остана проблемът какъв да бъде символът на партията. Някой подхвърли проект да бъде наименование, чиито инициали да са ПСП. Отхвърлихме го веднага с оглед на безопасността на десетките хиляди членове на ПСП, чиито идентичност немските власти биха могли да установят [...]. Започнахме да търсим нова формулировка на лозунга: социализъм и независимост, който изразяваше съдържанието на идеологията на ПСП. А ако използваме стария девиз на френската революция: свобода, равенство, братство?

Свобода – това е точно идейното съдържание на борбата с хитлеризма. Равенство – това е същността на социализма. Само братството трябва да се замести с лозунг, който да изразява непосредствено смисъла на битката, която водим с окупатора. Така че – независимост. Определихме формулата *Свобода, равенство, независимост* за най-подходяща да символизира ПСП при съществуващите обстоятелства. Решихме да я включим във всички партийни публикации, за да може посветените ясно да разпознават източника на тези публикации²⁵⁾. Тогава са приети и съставът и формата на главното ръководство на ПСП – СРН: както и преди войната Арчишевски остава председател на Централния изпълнителен комитет, Пужак – генерален секретар, Заремба става ръководител на отдела за печат и пропаганда, а Дратва – касиер. На Дженгелевски е поверена организацията на варшавските структури на ПСП – СРН, като обаче не може да се твърди, че това е била официалната му функция в ръководството на организацията, нито че е заемал тази позиция по заръка на Пужак²⁶⁾. След като си разделят задълженията, членовете на ръководството приемат псевдоними за нуждите на нелегалната дейност: Арчишевски – „Станислав“, Дратва – „Шимон“, Дженгелевски – „Курек“, Пужак – „Гжегож“, Заремба – „Марчин“.

Принципи на конспирацията

Още от самото начало в организацията се обръща специално внимание на безопасността. Въвеждането и спазването на принципите за сигурност е заслуга на Пужак, „който държеше да се действа преди всичко внимателно. [...] Всеки от членовете, ако е известен деец на ПСП, трябваше да промени изцяло своя начин на живот. Беше длъжен да изостави досегашните си навици да ходи в сладкарницата или други публични места; трябваше също така да бъде готов да напусне дома си във всеки един момент. Задължаваше се да не злоупотребява с алкохол, да си държи езика зад зъбите, дори пред най-близките си, а дори и пред другарите от организацията не биваше да се оповестяват факти, които не влизат в кръга на преките им задачи“²⁷⁾. Заремба описва след години какво на практика означава това: „Не е лесно изведнъж да промениш начина си на живот, а още по-трудно е да преобразиш личността си, лицето си, фигурата, движенията. Рационалната конспирация обаче налагаше точно това, и то най-вече за тези, които дотогава бяха имали публичен живот и се бяха радвали на по-малка или по-голяма популярност. (...) в първите седмици контактите с магистратите и с полската полиция позволяха да се снабдим с достатъчно количество различни бланки за документи. После, когато бяха въведени немските кенкарти²⁸⁾, можеше да ги получим срещу фалшиви полски документи. По този начин в продължение на четири години си служих с най-легално издадена кенкарта на името на Чайковски. (...) Използването на фалшиви документи изискваше да смениш целия си начин на живот. По принцип не трябваше да се показваш там, където те познават с някогашната фамилия. Трябваше да се създаде впечатление, че човек

е заминал, изчезнал е, намира се в чужбина. (...) Още по-трудно от това да си наложиш нов начин на живот, беше да смениш вида си. (...) Брадата водеше до други последствия: състарявайки, тя изискваше да бъдат добавени години във възрастта на човека. Моята кенкарта гласеше, че съм с десет години по-стар, отколкото в действителност. Това си имаше и добри страни. Можеше например да те опази да бъдеш случайно взет от улицата, за да извършиш някаква спешна работа. Изискваше обаче съдържаност на движенията. Движенията и жестовете характеризират човека не по-малко от чертите на лицето. Да промениш движенията на тялото и начина си на ходене, се превърна в допълнителна задача. Аз я реших, като се снабдих с бастун, който използвах винаги когато излизам на улицата. Това промени цялата ми стойка. Когато се превърнах в такъв възрастен господин, получих свободата на човек, когото не познават в града. А когато някои мои добри познати ми се представяха при среща, придобих по-голяма увереност в себе си в новото си превъплъщение¹⁹.

Структурата на организацията също е обусловена от принципите за безопасност и е наложена от генералния секретар, като „(...) се опираше на групи от трима или петима, определяни специално, а където е възможно – избирани. Връзките в отделните райони налагаха ръководството на даден район: градски, общински, окръжен, да бъде от трима или петима човека. Там, където имаше по-голямо съсредоточаване на хора, се създаваха ръководства на групи, които да действат самостоятелно в по-големите предприятия, напр.: електроцентрали, общини, железници, обслужване на трамваите или телефоните, пощи, мини и др., а след това ръководствата на групите избираха цялостно ръководство също от трима или петима членове²⁰). От самото начало е приет и принципът, че създаващата се организация ще бъде кадрова, а всеки неин член трябва да отговаря на два основни критерия: да бъде постоянен в убежденията си на член на ПСП и да бъде подходящ за конспирация, която да спазва и прилага безусловно. Този принцип и преди всичко фактът, че последната дума принадлежи на Пужак, стават причина извън ПСП – СРН да се окажат много от изключителните политици на предвоенната ПСП. В първоначалния етап принципите за безопасност са доминиращи, защото, както си спомня след години един от тези, които остават извън ПСП – СРН: „Пужак, като стар конспиратор, знаеше кой е подходящ за това²¹). Това се потвърждава и в писмо, изпратено до пребиваващите в Лондон партийни другари през януари 1941 г.: „Преминавайки в нелегалност, оставихме в периферията на нашата организация редица членове, които са неподходящи за конспиративна дейност. Приехме всъщност принципа, че хората от някогашната дейност, твърде известни и популярни, трябва да изчезнат от ползването²²). Именно във връзка с този принцип възнамеряват да изпратят Неджалковски в чужбина. С течение на времето обаче все по-важна причина някои от дейците да останат извън редиците на ПСП – СРН, става политиката. Изглежда Пужак,

под предлог, че изгражда кадрова, а не масова структура, се стреми да създаде организация, която е политически единна, и именно по тази причина в нея не са включени най-важните активисти от лявото крило на предвоенната ПСП. Трябва да се отбележи, че в условията на окупация, когато широкото разнообразие на възгледи в рамките на една партия е невъзможно, подобни действия не са рядкост. Не без значение са и политическите амбиции на активистите от лявото крило на предвоенната ПСП. Всички те много бързо се ангажират с нелегална дейност, без дори да опитат да се свържат с ръководството на създаващата се ПСП – СРН, която често не признават за приемник на ПСП. Още през есента на 1939 г. те създават няколко малки нелегални организации, които обаче чак до обединяването им в организацията Полски социалисти през септември 1941 г. имат само маргинална политическа роля²³⁾.

Конференцията в Хеленово

Решенията, взети в средата на октомври 1939 г., са потвърдени на конференцията в Хеленово край Варшава, проведена най-вероятно на 19 ноември 1939 г. Предполага се, че в нея са взели участие около 40 – 60 души, но поради споменатите вече причини отсъстват много от известните активисти на предвоенната ПСП. Участниците в конференцията приемат официалното наименование на организацията – Движение на трудовите маси от града и селото²⁴⁾, и утвърждават определения преди това състав на ръководството: Арчишевски, Пужак, Заремба, както и, вероятно без право на глас, Дратва, Дженгелевски и Юзеф Циранкевич, като представител от Краков. Утвърдени са и приетите преди това решения на ръководството, като се постановява, че в условията на окупация те са неоспорими. Приета е и обща програмна декларация – „Третата република“, която е отпечатана под кодовото наименование „Отчет на Варшавския родителски надзор за 1938 г.“. Възможно е на тази конференция да е определено и ограничението броят на вербуваните за ПСП – СРН лица за период от шест месеца да е около 3400 души²⁵⁾.

В Хеленово е взето също и решението за създаване на военен отдел на ПСП – СРН – Гвардия людова. Неин комендант става Пужак, а заместник – Дженгелевски²⁶⁾. В състава на командването на Гвардия людова влиза и отговарящият за обучението Кажимеж Домославски „Закрент“. В началния период Гвардия людова извършва единствено организационна дейност и обучение в тясно сътрудничество със Службата за победа на Полша. В резултат на това от пролетта на 1940 г. Гвардия людова е формално подчинена на приемника на Службата за победа на Полша – Съюза за въоръжена борба.

Начало на конспиративния печат

Неразделен елемент от функционирането на конспиративната организация е пропагандата, осъществяваща се преди всичко на страниците на нелегална-

та партийна преса. В първоначалния етап от функционирането си ПСП – СРН се старее да създаде впечатление, че не е приемник на предвоенната ПСП, като в публикациите се избягва използването на езика на социалистите²⁷⁾.

Според Станислав Левандовски, преди да вземе решение да започне издаването на собствен нелегален вестник, ръководството на ПСП – СРН организира тестване на мрежата за разпространение²⁸⁾. Първият вестник, редактиран от Заремба и създаден въз основа на прослушани радиоизлъчвания, е „Информатор“, излизащ според самия него от октомври 1939 г.²⁹⁾ с първоначален тираж от 100 екземпляра. От края на ноември 1939 г. паралелно с наименованието „Информатор“ се появява и съкращението СРН, а от декември до заглавието на поредните броеве е изписана датата на излизане, предхождана от думата „седмица“. След броя от края на 1939 и началото на 1940 г. се пропуска думата „Информатор“ и остава само акронимът СРН, който от този момент нататък става заглавие на вестника. До март 1940 г. „СРН“ излиза на машинопис, по-късно до 10 май 1940 г. – на циклостил, а след това започва да се отпечата¹⁵⁾. С това заглавие вестникът излиза до юни 1944 г. В началния етап от дейността си освен нелегалния печатен орган ПСП – СРН издава и две обширни брошури. Първата от тях, публикувана в края на октомври и началото на ноември 1939 г., е написаната от Заремба „Отбраната на Варшава. Септември 1939 г.“. Тя съдържа анализ на отбраната на столицата, направен от социалистическа перспектива и подчертаващ участието на работниците³¹⁾. Втората, публикувана в края на ноември и началото на декември 1939 г., е споменатият вече „Отчет на Варшавския родителски контрол за 1938 г.“, написан основно от Пужак³²⁾. Брошурата е създадена във вълната на равносметка след поражението в полската кампания през 1939 г. От една страна, тя съдържа направения в средите на ПСП – СРН анализ на отговорността за загубената независимост, а от друга страна, представлява коментар на текущите политически (създаването на правителството на Полската нелегална държава) и военни (съветската агресия срещу Финландия) събития. В текста могат да бъдат открити и елементи на бъдещата програма на партията.

Заклучение

Провежданата от декември 1934 г. подготовка за евентуална война дава възможност на ПСП не само да участва активно и всестранно в отбраната през септември 1939 г., но също така и относително плавно да премине към конспирация. Трябва обаче да се подчертае, че ръководството на ПСП – СРН напълно съзнателно решава да не използва извоювания по време на отбраната на Варшава обществен авторитет за масово разширяване на своите структури, които затова се създават с известно закъснение в сравнение с останалите нелегални партии и никога не стават толкова многобройни,

колкото са тези на народното или на националното движение, запазвайки до края основно кадровия си характер. От самото начало ПСП – СРН лоялно сътрудничи на структурите на Полската нелегална държава. След арестуването на Неджалковски, чието участие в структурите вече беше анализирано, Пужак, който изпълнява функцията на председател на Политическия комитет на споразумението, а в по-късен етап от войната и на нелегалния *quasi* парламент – Съвет за национално единство, поема неговата роля. Той се намира в близки отношения със симпатизиращия на ПСП ген. Токажевски-Карашевич и с неговия приемник полк. Стефан Ровецки. Лоялното сътрудничество на ПСП – СРН с политическите структури на Полската нелегална държава се потвърждава както от кореспонденцията между социалистите и техните сътрудници, пребиваващи в Лондон, така и от рапортите и докладите, изпращани от коменданта на Съюза за въоръжена борба до ръководството на Полската нелегална република³³).

Превод от полски: Станка Бонова

БЕЛЕЖКИ

1. ПСП – СРН (на полски PPS – WRN) е прието в историографията наименование на най-важното (но не единствено) течение на социалистическата конспирация, отнасящо се за предвоенната ПСП. Формално, с оглед на конспирацията, до май 1944 г. Партията използва наименованието СРН. Едва тогава ръководството ѝ взема решение за връщане на традиционното наименование Полска социалистическа партия. За да се улесни отличаването ѝ от останалите течения на социалистическата конспирация, в историографията е прието за целия период на окупацията тази партия да се описва с названието ПСП – СРН. Досега социалистическата конспирация е описана най-широко в: Dunin-Wąsowicz, K. (1993). *Polski ruch socjalistyczny 1939 – 1945*, Warszawa.
2. Czystowski, A. (1988). *Wolność, Równość, Niepodległość* (22 października 1939 – 11 lutego 1945, „Z Pola Walki”, 3, 94.
3. Кажимеж Пужак (на полски Kazimierz Pużak) (1883 – 1950), политик от ПСП, от 1921 г. до 1939 г. неин генерален секретар, в периода 1919 – 1935 народен представител в сейма на Република Полша. По време на Втората световна война е генерален секретар на ПСП – СРН, един от лидерите на Полската нелегална държава, председател на Съвета за национално единство – конспиративния *quasi* парламент. През 1945 г. е съден в Москва в процеса срещу 16-те лидери на Полската нелегална държава и е осъден на 1,5 години затвор. След завръщането си в Полша след 1948 г. на процеса срещу лидерите на ПСП – СРН е осъден на 10 години затвор. Умира при неизяснени до днес обстоятелства в затвора в Равич.

4. С оглед на характера на настоящия текст събитията от септември 1939 г. ще бъдат представени единствено от перспективата на ПСП, като се разглеждат най-вече онези, които според автора имат пряко влияние върху създаването на конспирацията на ПСП – СРН.
5. Томаш Арчишевски (на полски Tomasz Arciszewski) (1877 – 1955) – участник в революцията през 1905 г. в редиците на Бойната организация на ПСП, политик от ПСП, в периода 1919 – 1935 народен представител в сейма на Република Полша. В периода 1931 – 1939 г. председател на Централния изпълнителен комитет на ПСП. По време на Втората световна война е председател на Централния изпълнителен комитет на ПСП – СРН, през 1944 г. е прехвърлен в Лондон в рамките на операция „Мост III“. Първоначално изпълнява функцията на заместник на президента на Република Полша в изгнание, а от 29. XI. 1944 г. – на премиера на Република Полша в изгнание. Остава на този пост до април 1947 г. Живее в емиграция и до края на живота си се посвещава на дейност в полза на независимостта. Умира в Лондон.
6. Зигмунт Заремба (на полски Zygmunt Zaremba) (1895 – 1967), политик от ПСП, в периода 1922 – 1935 г. народен представител в сейма на Република Полша. В периода между двете войни е един от идеолозите и най-активният публицист на ПСП. През войната ръководи отдела за печат и пропаганда на ПСП – СРН, член на Съвета за национално единство. Поради опасност от арест в началото на 1946 г. заминава за Франция, където до края на живота си извършва дейност в полза на независимостта. Умира в Со край Париж.
7. T. Tomaszewski, Byłem szefem sztabu obrony Warszawy..., с. 53. Израз на най-високо признание за работническата формация от страна на военното командване е включването на 1. и 2. работнически пехотен полк в състава на възобновената на 26 септември 13. пехотна дивизия; Zawilski, A. (2009). Bitwy polskiego września, Warszawa, 802.
8. Мечислав Неджалковски (на полски Mieczysław Niedziałkowski) (1893–1940), политик от ПСП, в периода 1919 – 1935 народен представител в сейма на Република Полша. Между двете войни е водещ идеолог на ПСП, от 1927 г. главен редактор на централния печатен орган на ПСП в. „Роботник“. Един от създателите на Службата за победа на Полша, арестуван от германците през декември 1939 г., убит на 21 юни 1940 г. в Палмири край Варшава.
9. Текст на розовия позив (наименованието идва от цвета на хартията, върху която е отпечатан), написан от Заремба, виж Kunert, A.K. (1996). Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej 1939 – 1945, Warszawa, 17.
10. Z. Zaremba, Wojna i konspiracja, Kraków 1991, с. 121.
11. BN, Zbiory Specjalne, akc. 10648, Tadeusz Szturm de Sztrem, Stefan Starzyński (IX – X 1939 r.), k. 1 – 4; W. Smreczyński, Z. Zaremba, Jak powstał WRN, „Światło” 1947, бр 1, с. 58.
12. AAN, IH PAN, A 587/73, PPS i ZSP [SZP], X – XII 1939 r., k. 1.

13. S. Ciesielski, O niepodległość i socjalizm, Warszawa 1986, с. 20.
14. AAN, IH PAN, A 587/73, PPS i ZSP [SZP], X – XII 1939 r., k. 2 – 3.
15. Z. Zaremba, Wojna i konspiracja..., с. 159.
16. AIPN, 0259/310, t. 2, Protokół przesłuchania podejrzanego Józefa Dziegielewskiego przez kpt. Józefa Duszę, 26 I 1948 r., k. 219.
17. Z. Zaremba, Wojna i konspiracja..., с. 137 – 138.
18. Кенкарта (на немски Kennkarte) – документ за самоличност, който по нареждане на Х. Франк германските окупационни власти издават задължително на всички немски граждани на Генералното губернаторство, които са навършили петнадесет години. (бел. прев.)
19. Пак там, с. 142 – 144.
20. Pużak, K. (1977). Wspomnienia 1939 – 1945, „Zeszyty Historyczne” (Paryż), z. 41, с. 18.
21. Личен архив на Ян Муляк, Jan Mulak, Kazimierz Pużak – Relacja Jana Mulaka nagrana в СА КС PZPR, 16 VI 1981 r., k. 21.
22. Kierownictwo Centralne WRN do Stanisława Loewensteina. Wytczne działalności WRN – charakter innych ugrupowań politycznych [в:] „My tu żyjemy jak w obozie warownym”. Listy PPS-WRN, Warszawa-Londyn 1940-1945, Londyn 1992, ц. 21.
23. Подробно за дейността на всяка от тези организации: Mulak, J. (1990). Polska lewica socjalistyczna 1939 – 1945, Warszawa, 124 – 288.
24. Това наименование се ползва само в официалните документи, обикновено се използва акронимът SRN (на полски WRN), Z. Zaremba, Jak powstał WRN..., с. 60.
25. A. Czystowski, Wolność..., с. 99.
26. Според Чолкош Гвардия людова е създадена по инициатива на Пужак; SPP, TP 3, Kazimierz Pużak, Wieczór dokumentacyjny Koła AK, 26 III 1960 r., k. 3.
27. SPP, A.276, Raport polityczny z kraju, styczeń 1943 r., k. 32.
28. Lewandowska, S. (1992). Prasa okupowanej Warszawy 1939 – 1945, Warszawa, 74.
29. Z. Zaremba, Wojna i konspiracja..., s. 160. Според изследователя на нелегалната преса Луциан Доброшицки, излиза от декември 1939 г. (L. Dobroszycki, Centralny katalog polskiej prasy konspiracyjnej 1939 – 1945, Warszawa 1962, с. 89). Не е изключено Доброшицки да не е успял да получи информация за по-ранни броеве поради малкия им тираж.
30. Czystowski, A. (1974). Warszawskie wydawnictwa PPS-WRN (1939 – 1944), „Z Pola Walki”, nr 1, с. 252 – 253.
31. В последния абзац на брошурата има забележка, че тя е излязла преди влизането на вермахта в столицата. Целта на тази мистификация е да запази читателите в случай на обиск.

32. Заглавието на брошурата не е случайно, тъй като съкращението Варшавски родителски контрол съвпада с името на партията СРН и оттам би трябвало да е: Отчет на СРН; K. Pużak, *Wspomnienia...*, s. 18.
33. Np. Meldunek w sprawie Komitetu Politycznego w kraju [w:] *Armia Krajowa w dokumentach...*, t. 1, s. 86.

THE BEGINNINGS OF THE SOCIALIST CONSPIRACY PPS-WRN

Abstract. The article presents inception and the first months of the functioning of the underground Polish Socialist Party occurring in 1939-1944, under the code name “Wolność-Równość-Niepodległość” (Freedom-Equality-Independence). It shows both the pre-war preparations of the PPS and the way in which the PPS-WRN was formed at the beginning of October 1939, as well as the principles on which its organization was based. The article also discusses both the beginnings of the PPS-WRN underground press and the party’s place in the forming structures of the Polish Underground State.

Keywords: Polish Socialist Party “Freedom-Equality-Independence”; Polish Underground State; German occupation

✉ **Mr. Maciej Żuczkowski**

Institute of National Remembrance

7, Wołoska St.

02-675 Warsaw Poland

E-mail: Maciej.zuczkowski@ipn.gov.pl

Translation from Polish: Ms. Stanka Bonova